दलितहरु प्रतिको छुवाछुतको अवस्था र त्यसमा आएको परिवर्तन

(गोरखा जिल्ला वगुवा गा.वि.स. वडा नं ८ का दलितहरुको एक अध्ययन)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागमा प्रस्तुत गरिएको

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
सुमिना भट्टराई
सिम्वोल नं. : २८२९२७
दर्ता न.
समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

२०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ
सिफारिस – पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय अन्तरगत समाजशास्त्र विषयको स्नतकोत्तर तह पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा श्री सुमिना भट्टराईले **"दलितहरु प्रतिको छुवाछुतको अवस्था र त्यसमा आएको परिवर्तन"** विषयक शोध पत्र तयार गर्नु भएको हो । म उहांको कार्य प्रति सन्तुष्ट छु र अन्तीम मूल्यांकनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

डा.सुरेन्द्र मिश्र

(शोध निर्देशक)

समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर
मिति : २०७३/../..

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकि तथा समाजशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र केन्द्रीय बिभाग
किर्तिपुर, काठमाण्डौ

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा निर्धारित पाठ्यक्रमअनुसार स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आश्यकता पुरा गर्नको लागि मानबिकि तथा सामाजशाश्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागको समाजशास्त्र विषयको छात्रा सुमिना भट्टराई द्वारा गरिएको गोरखा जिल्लाको बगुवा गा.वि.स. वडा नं. ८ को एक समाजशास्त्रीय अध्ययन शीर्षमा तयार गरिएको शोधपत्र उपयुक्त भएकोले मूल्याकंन समितिद्वारा स्वीकृती प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मुल्याकंन समिति

आन्तरिक निरीक्षक

डा. सुरेन्द मिश्र

बाह्रय निरीक्षक

....

बिभागीय प्रमुख

प्रा.डा. तुल्सीराम पाण्डे ....

मिति ....

कृतज्ञता ज्ञापन

स्नातकोत्तर तहको उपाधिको लागि आवश्यक पाठ्यांश पुरा गर्न यो शोध पत्र तयार पारिएको हो । “दलितहरु प्रतिको छुवाछुतको अवस्था र त्यसमा आएको परिवर्तन” शिर्षकमा गरिएको यो शोध पत्र मा गोरखा जिल्लाको वगुवा गा.वि.स. वडा नं. ८ मा बसोबास गर्ने दलित समुदायको अध्ययन गरि उक्त क्षेत्रका दलितहरु प्रति हुने छुवाछुतको व्यवहार र वर्तमान अवस्थामा त्यसमा आएको परिवर्तनका कुरा हरुलाई प्रष्ट्याउने प्रयास गरिएको छ ।

सामाजिक क्षेत्रमा रहेका तथ्य सम्बन्धी अध्ययन का लागि शोधकर्ता एक जना को प्रयासले संम्भव हुंदैन । यसमा सम्बन्धीत क्षेत्रका विज्ञहरु को सहयोग एवं प्रेरणाको आवश्यकता पर्दछ । तसर्थ अध्ययनका शोध निर्देशक **आदरणीय गुरु श्री डा. सुरेन्द्र मिश्र ज्यू** को निरिक्षण, सल्लाह, सुभ्काव एवं सहयोग विना यो शोध कार्य सम्पन्न हुन सक्ने थिएन । त्यसैले आ^नो अमूल्य समय दिएर सहयोग गरिदिनु भएकोमा उहांलाई विशेष आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । त्यसैगरि आ^नो अमुल्य समय प्रदान गरि यस शोध कार्यलाई सफल बनाइदिनु हुने समाजशास्त्र विभागका विभागिय प्रमुख प्रा.डा. तुलसीराम पाण्डे तथा वाह्य परिक्षक डा. टीका राम गौतम प्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु ।

यस शोधकार्यलाई पूर्ण रुप दिउन्जेल प्रोत्साहन र सहयोग गरिदिनु हुने साथी राम कुमार श्रेष्ठ अध्ययन स्थलमा आवस्यक जानकारी प्राप्त गर्न सहयोग गरिदिनु हुने आधारणीय बुवा मान बहादुर भट्टराई लाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसै गरि पूर्व साहित्य समिक्षा का निम्ती आवश्यक पुस्तकहरु उपलब्ध गराईदिने संस्था समता फाउण्डेसन का साथै आ^नो अमूल्य समय दिई प्रतिकृया दिनु हुने सम्पूर्ण उत्तरदाता एवं मूख्य सुचनादाता लाई पनि विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

....

समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

विषय सूची

सफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता पत्र

अध्याय एक : परिचय १......४

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि ४.....६

१.२ समस्याको कथन ४

१.३ अध्ययनको उद्देश्य ६

१.४ अध्ययनको महत्व ६.....७

१.५ अध्ययनको संगठन ८

अध्याय दुई : पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ नेपालको सन्दर्भमा ९....१४

२.२ दक्षीण एसीयाली सन्दर्भमा १४....२६

अध्याय तीन : अनुसन्धान विधि

३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनौट र औचित्य २७

३.२ अनुसन्धान ढाचा २७

३.३ तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोत २७

३.४ नमुना छनौट २७

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन विधिहरु २८

३.५.१ प्राथमिक स्रोत २८

३.५.१.१ असंरचित अन्तवार्ता २८

३.५.१.२ प्रमुख जानकार संगको अन्तरवार्ता २८

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया २८

३.७ अध्ययनको सीमा २९

अध्याय चार : छुवाछुतको अवस्था

४.१	अध्ययन स्थलको सामान्य परिचय	३०
४.२	बगुवा वार्ड नं.८ का दलितहरुको सामान्य परिचय	३०..३२
४.२.१	जनसंख्या	३२
४.२.२	अध्ययन क्षेत्रको दलितहरुका थरहरु	३२
४.३	पेशा	३२..३३
४.४	बिगतको छुवाछुतको अवस्था	३४..३६
४.५	विद्यमान छुवाछुतको अवस्था	३६
४.६	सामाजिक पक्ष	३७
४.६.१	विवाह	३७
४.६.२	मन्दिर	३७
४.६.३	पसल	३७
४.६.४	विद्यालय	३८
४.६.५	घर परिवार	३८
४.७	अर्थिक पक्ष	३८
४.७.१	घरायसी कामकाजमा दलितहरुको उपस्थिति	३९
४.८	सास्कृतिक पक्ष	३९
४.८.१	चाडपर्व	३९
४.८.२	दशै	३९
४.८.३	तिहार	४०
४.८.४	तिज	४०
४.८.५	माघे शंक्राति	४०
४.८.६	जनैपूर्णिमा	४०
४.८.७	नाता सम्बन्धी	४०..४१
४.९	राजनितिक क्षेत्रमा दलितहरुको सहभागीता	४१
४.९.१	राजनैतिक क्षेत्रमा दलित महिलाको सहभागिता	४१..४२
अध्याय पाच	: छुवाछुतको अवस्थामा आएको परिवर्तन	४३..४४
५ .१	आन्तरिक छुवाछुत	४४
५.२	२०६२/०६३ को आन्दोलनले पारेको प्रभाव	४५
५.३	सामाजिक अवस्थामा आएको परिवर्तन	४५
५.४	आर्थिक अवस्थामा आएको परिवर्तन	४६
५.५	राजनैतिक फेरवदलले आएको परिवर्तन	४६

५.६ कानुनि व्यबस्थाले ल्याएको परिवर्तन ४६..४७

५.७ दलित भित्रको आन्तरिक भेदभावमा आएको परिवर्तन ४७

५.७ .१ विरोध ४७

५.८ रीति भाग्य प्रथामा आएको परिवर्तन ४७..४८

५.९ परम्परागत सोचमा परिवर्तन ४८

५.१० अन्तरजातीय विवाह ४८

५.११ शैक्षीक क्षेत्रमा आएको परिवर्तन ४८..४९

५.१२ सामाजिक आवश्यकता ४९

५.१३ जागरुक्ता ४९..५०

अध्याय छ : सारंश एवं निष्कर्ष ५१

६.१ सारंश ५१..५२

६.२ निष्कर्ष ५२..५५

अन्तरवार्ता चेकलिष्ट ५६..५८

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची **५९**